

58. *Сучасність*. – 1986. – Ч. 7–8. – 256 с.
 59. *Тарнович Ю.* Верхами Лемківського Бескиду. Мандрівницький провідник. – Краків: Українське видавництво, Б.р. – 80 с.
 60. *Українські вісті*. – 1947. – Ч. 2.
 61. *Українські Вісті*. – 1964. – 1 берез.
 62. *Феденко С.* Своєю рукою. – С. 1. – Авгсбург, 1946. – 28 с.
 63. *Феденко С.* Сільська любов. – Авгсбург, 1945. – 27 с.
 64. *Хорс*. – 1946. – Ч. 1. – 192 с.
 65. *Чапленко В.* Любов та інші оповідання. – Авгсбург, 1946. – 30 с.
 66. *Чапленко В.* Муза та інші оповідання. – Авгсбург, 1946. – 64 с.
 67. *Шерех Ю.* МУР і я в МУРі. Сторінки зі спогадів: Матеріали до історії української еміграційної літератури // *Шерех Ю.* Третя сторожа. Література. Мистецтво. Ідеології. – Балтимор; Торонто, 1991. – С. 365-400.
 68. *Шерех Ю.* Не для дітей: Літературно-критичні статті і есеї. – Нью-Йорк: Пролог, 1964. – 415 с.
 69. *Шлях*. – 1948. – 21, 25, 28 серп.
 70. *Sechs Leuchter und der Siebente* – der Mond. – Regensburg, 1947.

Отримано 20 березня 2012 р.

м. Київ

Ігор Павлюк

УДК 821.1612-92.09“195/196”

ПИСЬМЕННИЦЬКА ПУБЛІЦИСТИКА 1950–1960-Х РОКІВ: ДЕМОКРАТИЗАЦІЙНО-ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У статті досліджуються історично закономірні та ідеологічно деструктивні тенденції існування офіційної й опозиційної письменницької публіцистики в замкнутій тоталітарній державі в контексті потенційного поглиблення в ній демократичних свобод, виходу на глобальні загальнолюдські проблеми.

Ключові слова: публіцистика, тоталітаризм, “відлига”, демократизація, глобалізація.

Ihor Pavliuk. Writers in journalism: Democracy and globalization in the 1950s and 1960s

The article explores historically determined and ideologically destructive tendencies characteristic of official and oppositional journalism by writers constrained by a totally hermetic totalitarian state at the time when its influence clashed with potential democratization and the globality of universal values.

Key words: journalistic works, totalitarianism, Khrushchev's Thaw, democratization, globalization.

Кінець 1950-х – 1960-і рр. для української літератури загалом і публіцистики зокрема – історично значущий період “десталінізації”, відносної деідеологізації: поглиблення їх гуманістичних основ, посилення аналітичного й синтезуючого начал, уважності до побутових і філософсько-психологічних деталей, характерології, утвердження нових форм, стилів, засобів, посиленої інтеграції в загальносвітовий культурно-інформаційний контекст. Цей новий етап розвитку суспільства (“відлига”), курс на оновлення соціально-політичної системи розпочався і “знизу” (самими журналістами, письменниками, загалом творчою інтелігенцією), і був задекларований “зверху”, офіційно – “партією та урядом”.

Серед знакових публікацій, які символізують духовне пробудження українського мистецтва загалом і літератури цього періоду зокрема, стаття О. Довженка “Мистецтво живопису і сучасність” (“Літературна газета”, червень 1955 р.), яка публіцистично закликала творити в річищі “розширеного трактування методу соціалістичного реалізму”.

Публіцистика, літературна журналістика прагнули сповідувати вільне мислення, використовуючи специфічні художні засоби для втілення естетичних, а не лише ідейно-виховних своїх функцій, визволене від скутого ідеологічними догмами й офіційними рамками соцреалізму засвоєння та висвітлення

реальності, навколо чого в кінці 1950-х – на поч. 1960-х років відбувалися відкриті громадські дискусії. Пожвавився вихід літературної періодики, формально-змістове оновлення вже наявних та організація нових видань, серед яких “Всесвіт”, “Донбас”, “Друг читача”, “Жовтень”, “Літературна газета” (з 1962 р. – “Літературна Україна”), “Прапор”, “Українське літературознавство”, яка продовжувала боротися з усе ж існуючим ідеологічно-цензурним втручанням, містила цілі публіцистичні відділи.

У цей же час серед основних публіцистичних тем постали вимоги реабілітації письменників, підданих репресіям як у 20-ті рр., так і жертв “кагановичівщини” 40-х рр., боротьба з русифікацією, що тривала, конкретними виявами якої стали освітні реформи, у ході котрих актуально постала мовна проблема викладання предметів у школі – українською чи російською й результатом якої стало залишення української мови як обов’язкової для вивчення в російськомовних школах України.

На захист рідної мови виступили письменники М. Бажан, С. Крижанівський, Н. Рибак, М. Рильський, М. Шумило, чиї заяви почав підтримувати й перший секретар ЦК Компартії України П. Шелест. Так, М. Бажан та М. Рильський надрукували у “Правді” (грудень 1958 року) публіцистичну статтю “В ім’я людини” із протестом проти фактичної факультативності викладання української мови у школах України. Але М. Хрущов усе-таки залишив у законі УРСР про народну освіту, прийнятому у квітні 1959 р., положення про факультативність вивчення української мови, через що він став практично новітнім валуєвським циркуляром радянської України, адже російська мова набула статусу обов’язкової для вивчення, а рідну українську вивчали за бажанням. Це офіційно подавалося як “вагомий прояв інтернаціоналізму”, про який пізніше під впливом масових арештів 1965 р. (братів Богдана й Михайла Горинів, М. Косіва, І. Світличного та ін.) молодий літературознавець І. Дзюба написав книжку “Інтернаціоналізм чи русифікація?”, надіславши рукопис офіційному партійно-радянському керівництву УРСР та СРСР.

Це була перша повоєнна праця українського опозиційного руху, яка містила розгорнуту програму культурних і політичних вимог – повернення партійного керівництва до забутих принципів ленінської національної політики. У прикінцевій частині своєї праці І. Дзюба переконливо засуджував політичну й моральну відповідальність українського керівництва за принизливе становище України у складі Радянського Союзу, яке, ознайомившись із рукописом цієї книжки, звільнило її автора з роботи й вимагало від нього публічного зречення від написаного, пропонуючи замість “Інтернаціоналізм чи русифікація?” написати статтю про розквіт Радянської України в сім’ї народів-братів [3, 40-43].

На XXII з’їзді КПРС, який відбувся 1961 р., відкрито засуджувались сталінські злочини та їх основні ідеологи й виконавці – К. Ворошилов, Г. Маленков, В. Молотов, Л. Каганович, керівництво КП(б)У у 1947 р. було названо “чорними днями” для України.

Але вже у грудні 1962 р. М. Хрущов викликав до себе відомих російських письменників і застеріг їх від надмірного радикалізму, про що через кілька місяців було заявлено в центральній радянській пресі, а в Україні партійними чиновниками сприйнято як сигнал із Москви почати наступ проти “лібералізму” та “незрілих елементів” в українському літературно-мистецькому середовищі.

У цей же час суспільно-політичну атмосферу творчих пошуків свободи і збереження національної ідентичності підтримувала й розвивала публіцистична (трибунна) за духом поезія, поетична публіцистика, яку репрезентувало як старше покоління, поети-фронтовики (І. Вирган, А. Малишко, В. Мисик, І. Муратов, Л. Первомайський, М. Рильський), так і молоді поети, що прийшли в літературу в кінці 50-х – на поч. 60-х рр., названі пізніше “шістдесятниками”:

Ліна Костенко, М. Вінграновський, І. Драч, Б. Олійник, Д. Павличко, “витаєзь молоді української поезії” (за визначенням О. Гончара) В. Симоненко, а також В. Забаштанський, Р. Лубківський, Б. Нечерда, П. Скунець, дебютанти 60-х рр. М. Воробійов, В. Голобородько, Г. Кириченко, В. Кордун, В. Рубан, М. Саченко, В. Стус та інші поети. Вони інтенсивно збагачували, розвивали можливості художньо-публіцистичного слова, його асоціативність, урізноманітнювали строфіку й ритміку класичного вірша, звертаючись до білих віршів, верлібру, засвоюючи і трансформуючи в національній традиції світовий поетичний досвід, активізуючи авангардистські шукання в поезії 60-х рр. загалом і в поетичній публіцистиці цих років зокрема, чому сприяли й українські поети з діаспори, зокрема представники “ню-йоркської групи”, яка в 1959–1971 рр. видавала журнал-річник “Нові поезії”: Емма Андіївська, В. Барка, Б. Бойчук, Женья Васильківська, Віра Вовк, Патриція Килина, Б. Рубчак, Ю. Тарнавський, до яких у шістдесятих-сімдесятих прилучилися Р. Бабовал, О. Коверко, Ю. Коломієць, Ю. Соловій, М. Царинник, перекладач з іспанської та інших романських мов В. Бургардт, Марія Ревакович...

Тоді ж прийшли в літературу зі своїми прозовими та публіцистичними творами П. Загребельний, М. Руденко (пізніше – дисидент, один із засновників Української Гельсінської Групи), Ю. Мушкетик, В. Шевчук.

Навесні 1963 р А. Скаба – український партійний чиновник, відповідальний за ідеологічну “чистоту” в УРСР, а пізніше (1972–1979) В. Маланчук нищівно громили публіцистичну творчість таких літературознавців, як І. Дзюба, Є. Сверстюк, І. Світличний, застерігаючи громадськість від “молодих і недосвідчених письменників”, котрі виступають у “ролі перших борців проти культу особи та звертають надмірну увагу на негативні явища цього періоду і, більше того, вихваляють твори західних письменників”. Крім чергового заклик до боротьби з усіма виявами українського “буржуазного націоналізму”, цей головний ідеолог УРСР із гордістю оголошував про власні успіхи в боротьбі з релігією та обіцяв замінити релігійні свята на такі радянські утвори, як “День Серпа і Молота” та “Вечори робітничої слави” [4, 145] тощо.

Прогресивні радянські українськомовні публіцисти цих років апелювали до двох типів особистості – людини-трудівника та видатної особи, як правило, знаменитості. При цьому головний герой твору сприймався поза колективом, як одиниця Всесвіту. Характерним був моралізм – наділення людини духовним світом (духовність людини, духовне самовизначення нації, звернення до етичних проблем), а тенденція патріотизму виявлялася через розгляд “національних питань”, оборону національних святинь, національної гідності, у виявленні гордості за свій народ, любляче, але критичне (за І. Франком: *“Я ж гавкаю раз в раз, / Щоби вона не спала”*...) сприйняття Батьківщини. Ще одна тенденція шістдесятників – культуротворчість: боротьба за свободу митця, відстоювання вільної творчості, що, власне, і складало їхню опозицію, естетичну незалежність, критика інакшістю – заперечення публіцистичним словом методу соцреалізму, індивідуалізація – посилення особистісного начала, адже в умовах тоталітаризму певних успіхів митець міг досягнути тільки через сповідування власних художніх принципів [2].

Одним із духовних натхненників руху шістдесятників став Олесь Гончар, на той час нагороджений Ленінською премією за роман “Тронка”. Активно друкував твори молодих українських письменників у “Літературній газеті” (пізніше “Літературна Україна”) у 1961–1963 рр. тодішній її головний редактор П. Загребельний. Водночас владні структури розробляли нову законодавчу базу згідно з новими політичними реаліями, покликану розширити можливості проведення ідеологічних репресій. Партійні органи та КДБ

відверто переслідували “шістдесятників” (потенційних дисидентів) у ЗМІ, звільняли їх з роботи, обмежували або забороняли друк їхніх творів, адже українськомовна публіцистика того часу (як прорадянська, так і відверто антирадянська, дисидентська) презентована актуальними публікаціями не лише “чистих публіцистів”, а й поетів, прозаїків, художників, театральних діячів (1967 р. Я. Мамонтов навіть видав книжку “Театральна публіцистика), серед яких – режисер театру і кіно Лесь Танюк (сценарист фільму “Голод-33”, автор кількох телефільмів про Розстріляне Відродження), юрист за фахом Левко Лук’яненко (автор книжок “Сповідь у камері смертників”, “3 часів неволі. Спогади та роздуми”), художник Опанас Заливаха (автор спогадів про Аллу Горську), генерал П. Григоренко (книжка “В підпіллі можна зустріти тільки щурів”), математик Л. Плющ (автор документально-аналітичного відеофільму “3 Малоросії в Україну”), лікар М. Плахотнюк (статті в ж. “Українська культура” і у газ. “Час”)...

У жовтні 1964 р. першим секретарем ЦК КПРС замість М. Хрущова був обраний Л. Брежнєв, що символізувало пізніший поворот від реформаторства до стабільного консерватизму (застою) в усіх сферах суспільно-політичного життя. У перші ж місяці керівництва Л. Брежнєв виправив окремі “волютаристські” наслідки “хрущовщини”, частково реанімувавши сталінську командно-адміністративну систему, яка ознаменувалася новими хвилями політичних репресій в Україні проти інакодумців, активних носіїв національної свідомості, ідеї незалежної України (із серпня 1965 р.): затримано близько тридцяти інтелігентів-“шістдесятників”, звинувачених в “антирадянській агітації і пропаганді”, унаслідок чого вже навесні 1966 р. за “антирадянщину” заслані в мордовські табори І. Гель, брати Михайло та Богдан Горині, О. Заливаха, В. Мороз, М. Осадчий, А. Шевчук та ін. Близько двох тисяч політ’в’язнів-інакодумців (за підрахунками Л. Плюща) примусово стали пацієнтами психлікарень.

4 вересня 1965 р. І. Дзюба, В. Стус, В. Чорновіл виступили із протестом проти арештів української інтелігенції в кінотеатрі “Україна” на прем’єрі фільму С. Параджанова “Тіні забутих предків”; відтоді почалися їх переслідування офіційною владою і сам рух “шістдесятників”, який протистояв тоталітарному режимові, виступав за національне відродження мови, культури, духовності, державного суверенітету України, вимагав “від радянської влади в УРСР виправити “помилки”, яких у минулому припустився Сталін, і надати гарантії того, що культурний розвиток народу не душитимуть у майбутньому, втілюючи цю мету “шляхом повернення до правди”, з нетерпінням спостерігаючи за непослідовністю десталінізації, вимагав припинити втручання партії у справи літератури й мистецтва, визнати право експериментувати з різноманітними стилями, забезпечити центральну роль української мови в освітній і культурній діяльності в республіці. На початку 60-х років представники цього нового покоління в літературі не лише відкидали втручання партійних чиновників, а й викривали лицемірство, опортунізм і надмірну обережність старших колег. У своєму бунтарстві, спрямованому водночас і проти контролю партії, і проти позиції старших, “шістдесятники” переходили за встановлені Хрущовим рамки лібералізації. До того ж нова літературна когорта користувалася значною й дедалі ширшою підтримкою, особливо серед молоді інтелігенції [11].

До цього руху “шістдесятників” разом із названими українськими радянськими поетами, публіцистами входили й митці – А. Горська, М. Плахотнюк, Є. Сверстюк, Г. Севрук, Л. Танюк, Ірина Стасів-Калинець, І. Калинець та ін., чия вільнодумна, опозиційна публіцистика опору сприяла лібералізації всього

суспільства, свободі совісті, переконань, способу життя особи й народу загалом [6, 59, 137, 160-163, 173].

У самвидаві – альтернативному позацензурному складнику літературного процесу, головної організувальної форми Руху Опору 1960-х – поч. 1970-х рр. у контексті культурно-громадського життя в УРСР [7] – поширювалася в Україні й потрапляла за кордон, перекладалася іншими мовами політична публіцистика “Лихо з розуму” (матеріали про арештованих у 1965 р. “шістдесятників”), хроніка “Будні мордовських таборів”, базована на матеріалах судових процесів над правозахисниками збірка “Правосуддя чи рецидиви терору” В. Чорновола, “Із заповідника ім. Берії” В. Мороза, “Собор у риштуванні” Є. Сверстюка, “Більмо” М. Осадчого, “Приєднання чи возз’єднання” М. Брайтчевського, “Набої для розстрілу”, “Роман-донос (Витримки)” Г. Снегирьова.

Український національний фронт, активним членом якого був засуджений на довголітнє ув’язнення З. Красівський, у 1964–1967 рр. друкував самвидавном журнал “Воля й батьківщина”. А учасники V з’їзду Спілки письменників України 16-19 листопада 1966 р. гостро критикували русифікаційну політику, на захист якої висловився й тодішній (1963–1972) перший секретар ЦК КПУ П. Шелест, за керівництва якого 1968 р. звільнено секретаря ЦК КПУ А. Скабу, котрий сприяв русифікації, і на його місце призначено ліберальнішого Ф. Овчаренка.

Активізації та організації дисидентського руху в цей час допомагав його основний орган – самвидавчий позацензурний суспільно-політичний журнал “Український вісник”, який виходив із січня 1970 р. до березня 1972 р. (вип. 1-6) у Львові та із серпня 1987 по березень 1989 р. (Київ-Львів, вип. 7-14). Він став важливим джерелом інформації про репресії та оборонний рух в Україні у 1960-х – на поч. 1970-х рр., радикально говорячи про “окупаційний режим на Україні”, про потребу “об’єднати всі демократичні антиколоніальні групи на Україні” як єдиний спосіб “розгортання національно-визвольної боротьби за демократію” [4, 145]. Видавцем і відповідальним редактором “Українського вісника” був дисидент-журналіст В. Чорновіл, а у вступному слові “Завдання “Українського вісника”, яке відкривало перші шість випусків, декларувалося, що це видання – “не антирадянське і не антикомуністичне”, подаватиме об’єктивну інформацію про порушення свободи слова та прав, гарантованих Конституцією СРСР, про судові й позасудові репресії, факти шовінізму й українофобії, становище українських політв’язнів, про акції протесту”.

У цьому нелегальному часопису надруковано публіцистичні твори, авторами яких були В. Симоненко, В. Стус, І. Світличний, В. Романюк, І. Дзюба, С. Караванський, В. Мороз, Є. Сверстюк, І. Сокульський, І. Гель, І. Стасів-Калинець, І. Калинець, О. Сергієнко та ін. Як свідчить довідка управління КДБ Львівської області, “журнал друкувався на друкарських машинках, а потім шляхом розмноження [машинописом і фотоспособом] перших примірників розповсюджувався серед різних осіб”. У його підготовці брали участь М. Косів, Ю. Шухевич, М. Плахотнюк, Ніна Строката, Надія Світлична, Атена Пашко. Умови для конспіративного друку забезпечувала Олена Антонів, друкували журнал Я. Кендзьор, Валентина Чорновіл, Людмила Шереметьєва та ін. Кур’єрами й розповсюджувачами його були Стефанія Гулик, Ганна Садовська, сприяли поширенню Я. Дашкевич, Зеновія Франко. Студентка Київського держуніверситету ім. Т. Шевченка з Чехословаччини Анна Коцур вивозила журнал у Пряшів, звідки П. Мурашко розповсюджував його в Європі. Журнал передруковували, перекладаючи англійською та французькою мовами, видавництва “Смолоскип” ім. В. Симоненка (Балтимор, США), “Сучасність” (Мюнхен, Німеччина), Українська видавнича спілка в Лондоні. Публікації з нього й цитати часто звучали в ефірі радіо “Свобода”. За розпорядженням

В. Чорновола, заарештованого в січні 1972 р., видання було припинене. Зважаючи на великий авторитет часопису, кілька розрізнених підпільних груп (1972 р. у Києві Є. Пронюк, В. Овсієнко, В. Лісовий та І. Гайдук) зробили спробу продовжити його, але завадили арешти. 1974 р. С. Хмара (псевдонім – Максим Сагайдак) із Червонограда Львівської області спільно з київськими журналістами О. Шевченком та В. Шевченком видали свій “Український вісник” (№7-8), перевиданий за кордоном 1975 р. Цей журнал жорстко критикував “окупаційний режим на Україні”, наголошував на потребі визначити “чітко окреслену політичну позицію з провідним антиколоніальним напрямком”, “об’єднати всі демократичні антиколоніальні групи на Україні”, бо, мовляв, лише в цьому журналі народ бачить “поступ у розгортанні національно-визвольної боротьби за демократію”. Після повернення із заслання (1987) В. Чорновіл разом із М. Горинем, І. Гелем, П. Скочком, В. Барладяну відновив видання цього літературно-художнього та суспільно-політичного часопису, який виходив у світ ще два роки. Серпневий 1987 р. його випуск був присвячений пам’яті загиблого двома роками раніше в таборі Кучино в Пермській області поета В. Стуса. З 5 грудня 1987 р. почали виходити щомісячні експрес-випуски журналу. Від 11 випуску (січень 1988 р.) журнал став органом Української Гельсінської Групи, згодом – органом Української Гельсінської Спілки. Поліграфічним способом його тиражувало закордонне представництво УГС (Нью-Йорк). З 11 липня 1988 р. замість нього виходили листки прес-служби УГС (2-3 рази на тиждень). У березні 1989 р. видання журналу було припинено [13].

“Український вісник” – типовий приклад існування в тодішніх умовах опозиційної публіцистики, її друкованих органів, публіцистів – творчих репрезентантів та організаторів видань.

Легальна ж публіцистика як жанр та публіцистичність різних жанрів художньої літератури того часу репрезентована насамперед статтями, памфлетами, есе українських письменників, багато хто з них був народним депутатом СРСР чи УРСР, зокрема О. Гончара (див. його окремі книжки статей “Про наше письменство” – 1972, “Письменницькі роздуми” – 1980), В. Коротича, Б. Олійника, Д. Павличка, І. Драча, П. Загребельного, Є. Гуцала, Ю. Мушкетика, Р. Іваничука, В. Яворівського та ін., чие навернення до публіцистики, що значною мірою виростала з художньої творчості, зумовлене як потребою у трибуні, так і бажанням словом вплинути на реальну ситуацію в Україні і світі. Майже всі тогочасні письменники або працювали в періодичних виданнях різних типів (від загальнополітичних до літературно-мистецьких), або ж були членами редколегій чи редакторами прози, поезії, публіцистики, драматургії видавництв, самі писали твори публіцистичних чи художньо-публіцистичних жанрів, тобто так чи інакше були причетні до публіцистики [5].

Так, В.Коротич [10] почав друкуватися в 1958 р. в “Молоді України”, а з 1961 р. – у “Літературній газеті”, “Вітчизні”, “Дніпрі”, у 1978–1986 рр. був головним редактором журналу “Всесвіт”, а в 1986–1991 рр. – головним редактором популярного журналу “Огонёк” (Москва). У різні роки вийшли друком його публіцистичні збірки “Побачити зблизька” (1980), “О Канадо!” (1966), “Зорі та смуги” (1968), “Мандрівка на край світу” (1972), “Людина на повен зріст” (1972), “Людина у себе вдома” (1974), “Біля витоків світла” (1976), “Кубатура яйця” (1979), “Чуття єдиної родини” (1978), “Береги океану” (1981), “Твори” (у 2 т., 1986), “Американці пишуть Горбачеву” (1988), “Ленін, том 54” (1990), “От первого лица” (2001), “Жили-были-ели-пили” (2005), “Переведіть мене через майдан” (2005), “От первого лица. II” (2005). Веде рубрику “От первого лица” в газеті “Бульвар Гордона”.

Першопублікатором доти не відомих “Щоденників” О. Довженка був С. Плачинда, який із 1948 р. співпрацював із республіканськими газетами та журналами як письменник-публіцист, а в 1959 р. видав друком окремі книжки оповідань та нарисів “Кам’яна веселка”, “Брати Місяця” (про українського конструктора космічних кораблів Ю. Кондратюка-Шаргея). За ініціативою директора Інституту літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР М. Шамоти в 1960 р. звільнений із роботи в цьому закладі “за український націоналізм”, видаючи й надалі книжки нарисів – “Степові невгомони” (1962), “Там, де тихая Вись” (1977), “Хліб і совість”, публіцистичних роздумів “Куди йдемо?” (1989). Працював у редакції “Літературної України”, у видавництві “Молодь”. Досліджує праісторію та найдавнішу міфологію України.

Один із найпотужніших українських поетів-публіцистів Б. Олійник 1958 р. працював завідувачем відділу республіканської газети “Молодь України”, редагував журнал “Ранок” (1962–1973), був старшим редактором, заступником головного редактора журналу “Дніпро”, старшим редактором видавництва “Дніпро”, завідувачем відділу журналу “Вітчизна”. У 1983 р. вийшла друком його публіцистична книжка “Планета поезія”. У травні-червні 1986 р. він одним із перших українських письменників відвідав Чорнобильську зону, звідки вів репортажі на телебачення УРСР і СРСР, виступивши водночас у московській “Літературній газеті” зі статтю “Випробування Чорнобилем”, в якій із публіцистичною фактологічністю викрив безвідповідальну діяльність тодішніх чиновників. Неодноразово побував у багатьох гарячих точках міжетнічних конфліктів колишнього Радянського Союзу есе “Два роки в Кремлі” (“Князь тьми”), Боснії-Герцеговини, про що розповів у книжці “Хто і з якою метою сатанізує сербів?”, надрукованій українською й сербською мовами в Югославії (1996). Після перебування в Сербії під бомбардуванням “натівців” написав есе “Хто наступний?” (1999), опублікувавши матеріали на захист сербів і чорногорців в українській, російській і югославській пресі. Своїми виступами у ЗМІ та Верховній Раді [8] зупинив будівництво промвузла в Каневі, що загрожувало могилі Т. Шевченка, зведення мосту через Хортицю, був одним із тих, хто через пресу заблокував будівництво АЕС у Криму й під Чигирином та каналу Дунай–Дніпро, через який пішли б в Україну відходи промислового виробництва з Європи, першим, ще 1988 р., у Кремлівському Палаці заявив про Голодомор в Україні (“А оскільки в нашій республіці гоніння почалися задовго до 1937-го, треба з’ясувати ще й причини голоду 1933-го, який позбавив життя мільйони українців, назвати поіменно тих, із чиєї вини сталася ця трагедія”), запропонувавши створити “Білу книгу” про чорні справи 1932–1933 рр.

Факультет журналістики Київського університету закінчив 1957 р. В. Симоненко, який працював у газетах “обласного підпорядкування” “Черкаська Правда” й “Молодь Черкащини”, а пізніше – власним кореспондентом загальноукраїнської “Робітничої газети” в Черкаській області.

Завідувачем відділу поезії редакції журналу “Жовтень” (нині – “Дзвін”) у 1957–1959 рр. та головним редактором журналу “Всесвіт (1971–1978) працював Д. Павличко – автор збірок статей, есе, виступів “Магістралями слова” (1977), “Над глибинами” (1983), “Біля мужнього світла” (1988). Про його публіцистику О. Теребус пише, зокрема, у своєму дисертаційному дослідженні: “Цінним для нас є публіцистичний доробок митця. Письменницька публіцистика – різновид публіцистики взагалі, що відрізняється посиленою увагою до використання розмаїтих художніх засобів, багатством і своєрідністю жанрових форм, емоційним відтворенням дійсності, художністю типізації її прикметних явищ. Публіцист, у силу специфіки цього виду творчості, вдається до логіко-абстрактної і конкретно-образної форми мислення, освоєння дійсності,

найчастіше використовуючи словесний образ, художню деталь, оперує різними образними картинками, вдається до образу-персонажа. Публіцистичні статті Д. Павличка яскравий приклад такої публіцистики, своєрідний автопортрет їх автора, що постає як мислитель, ідейний боєць, досвідчений штурман в океані естетичної думки, як майстер наукового аналізу й узагальнення, оригінальний інтерпретатор, спостережливий і вдумливий читач” [12].

Майже півтора десятиліття у дніпропетровській обласній газеті, у журналі “Вітчизна” поєднував журналістську діяльність із письменницькою працею П. Загребельний, який у 1961–1963 рр. був головним редактором “Літературної газети” (з 1962 р. – “Літературна Україна”), активно виступав із публіцистичними творами, що зібрані у книжці статей, есе, доповідей, промов, інтерв’ю, портретів “Неложними устами” (1981), у пресі.

Кореспондентом газет “Запорізька правда”, “Прапор юності”, “Літературна Україна”, редактором одеського та запорізького радіо, кіносценаристом львівського телебачення, літконсультантом, завідувачем відділу прози, заступником головного редактора журналу “Вітчизна” працював відомий публіцист В. Яворівський, автор публіцистичних книжок нарисів “Крила вигострені небом” (1975), “Тут, на землі” (1977), “І в морі пам’ятати джерело” (1980), “Право власного імені” (1985), “Що ж ми за народ такий?” (2002).

У редакціях вінницьких, львівських, чернігівських газет, у “Літературній Україні”, редактором видавництва “Радянський письменник” працював Є. Гуцало – письменник, автор відомої книжки політичної публіцистики “Ментальність орди” (статті, надруковані продовж 1993–1995 рр. у газеті “Літературна Україна”).

Протягом 1963–1990 рр. був завідувачем відділу прози в редакції журналу “Жовтень” (з 1990 р. – “Дзвін”) Р. Іваничук, видавши окремою книжкою свій автобіографічний нарис “Благослови, душе моя, Господа...” (Львів, 1993).

Працював у газетах “Літературна Україна” та “Батьківщина”, на кіностудії ім. О. Довженка автор збірок статей і нотаток “Духовний меч” (1983) І. Драч.

Тобто письменники, чий шлях у літературу розпочався на початку 1960-х років, мусили визначати й (бажано) публічно задекларувати свої ідеологічно-політичні орієнтації: “з ким вони” (за однойменною статтею М. Горького “С кем вы, мастера культуры?”, написаної та опублікованої ще 1932 р.), адже “водночас з відкритими репресіями в УРСР із середини 60-х рр. із вільнодумними творчими людьми (дисидентами, “відщепенцями”) проходила і “профілактична робота”: їх обговорювали й засуджували на відкритих партійно-громадських зборах, звільняли з роботи, виганяли з навчальних закладів, “пропісочували” в партійних та комсомольських вірнопідданих, жорстко цензурованих засобах масової інформації, у газетах та журналах, академічних інституціях гуманітарного профілю як adeptів “буржуазної ідеології”, “українського буржуазного націоналізму”. Ці політичні репресії 1965–1966 рр. засуджували в колективних листах-протестах до керівництва держави як відомі діячі науки й культури, так і “громадськи свідомі” робітники, студенти, службовці, друкуючи свої протести також у самвидаві, за кордоном. Так, знаковим виявом “хрущовської відлиги” став стихійний протест представників столичної інтелігенції, студентства 22 травня 1967 р. у Києві проти заборони відзначення річниці пам’яті Т. Шевченка біля його пам’ятника.

Радянсько-партійне керівництво УРСР тих років, очолюване доволі демократичним П. Шелестом, мусило підтримувати політику Москви, хоча й було не проти використати устремління українських національно-свідомих рухів, зокрема, спрямованих на підвищення статусу української мови та динамічнішого впровадження її у вузівський навчальний процес, про що принципово йшлося

на V з'їзді письменників України в листопаді 1966 р., з метою встановлення ширшої автономії власної влади, незалежності від "центру".

Доволі близько до публіцистики як жанру і як стилю письма стояла літературно-мистецька критика, відомими репрезентантами якої на початку 1960-х років залишалися О. Білецький, Є. Кирилюк, Л. Новиченко, В. Фащенко, Є. Шаблювський, заявили про себе І. Дзюба, І. Світличний, Є. Сверстюк, М. Коцюбинська, В. Дончик, М. Ільницький, А. Макаров, Г. Сивокінь, С. Тельнюк, розвиваючи і збагачуючи жанри та стилі критики, ефективність її науково-публіцистичного впливу на читача, суспільство загалом.

Найкращі ж тогочасні українські публіцисти в унісон з усією вітчизняною та світовою літературою активно шукали і впроваджували свіжі словоформи та словозмісти нової правди про людину, внутрішній та зовнішній світи, етичні й естетичні норми громадянського статусу публіцистики, урізноманітнюючи її жанрово-стильові та ідейно-проблемні орієнтири через поглиблення психологізму, аналітичності, принциповий відхід від однополюсності в зображенні багатомірних і суперечливих характерів, через деталізовану увагу до "діалектики душі" індивіда, сміливе звернення до актуальних питань суспільного розвитку, зокрема, пов'язаних з науково-технічною революцією, увагу до проблем села, викриття негуманних виявів функціонування адміністративно-командної системи тощо.

Для публіцистики 60-х років, як зазначає С. Гришина у статті "Космізм у публіцистиці 60-х років: спроба нового підходу до розгляду", "була характерна і тенденція космізму. Виокремлено три його види – в залежності від прямого та переносного значення слова. У прямому значенні космізм (соціальний) виявлявся через звернення публіцистів до космічної тематики, введення при обговоренні абстрактних тем, прізвищ космонавтів (інших специфічних слів з космічної сфери). Якщо ж публіцисти вдавалися до аналітики і при цьому розглядали людину як центр світосприйняття, – така тенденція названа філософським космізмом. У цьому контексті нами визначено кілька центральних питань, до яких зверталися у 60-х роках автори статей: створення матеріальних і духовних цінностей; незнищенність людського у людини; вихід на рівень сучасних досягнень цивілізації і культури; оцінка явищ, що відбуваються у світі через їхню шкідливість (корисність) для людини. А космізм, який розкриває глобальні питання, проблеми людства, цивілізацій, запропоновано називати цивілізаційним". І далі: "Усі названі тенденції рідко зустрічаються у "чистому" вигляді, вони взаємопов'язані. Там, де йдеться про людину, там згадуються і її моральні якості, почуття патріотизму; де згадується боротьба за свободу і незалежність, там же відстоюється і культура творчості. Визначені нами тенденції у публіцистиці 60-х років не лише поєднуються одна із одною, а й взаємопроникають, наприклад, патріотизм, моралізм і космізм можна вважати складовими гуманізму; так само лібералізм – ширше поняття, а культуртворчість – його складова" [2, 40-43].

Отже, українська публіцистика загалом жанрово-стилістично еволюціонувала, незважаючи на існування або за кордоном, у самвидаві, або (питома її частина) у тотально ідеологізованій системі, на сторінках комуністичної преси, яка межово швидко виробила й закріпила всі формальні формозмістові ознаки-характеристики тоталітарної журналістики, першою з яких є уніфікованість: усі газети подібні між собою (від гасла "Пролетарі всіх країн, єднайтеся!", тожсамості назв рубрик, типу верстки – до стилю друку тарсівсько-ратаувських та власне редакційних матеріалів). Тому характеристика однієї, приміром, районної газети – офіційного органу будь-якого райкому партії дає об'єктивне уявлення про сотні "цьогоштибних". Дещо інші – повніші за формою, тиражем,

– але ті ж агітаційно-повчально-організаційні за стилем і змістом – обласні партійні та обласні комсомольсько-молодіжні газети, які різнилися між собою лише за прізвищами авторів під матеріалами, прізвищами героїв цих матеріалів та назвами хвалених (зрідка критикованих) об'єктів “комуністичного будівництва”; проблематика ж виступів – тотожна: пропаганда марксистсько-ленінської теорії, партійне життя, радянське будівництво, промислове виробництво, сільське господарство, питання науки й техніки, народна освіта й вища школа, культура й побут, мистецтво й література, критика та бібліографія, оборонно-патріотична робота, спортивна тематика, зарубіжна інформація, міжнародне життя тощо. Цензурована штатними цензорами й “цензорами в собі”, повіркою із загальним “курсом партії”, ця публіцистика, попри все і вся, розвивалася в напрямку демократизації, плюралізму (варто порівняти числа будь-якої “районки” “вузлових” у політичному сенсі років, як-от – 1939, 1945, 1954, 1964, 1985), практично заангажувала всі інформаційно-аналітичні жанри – від замітки, статті, звіту в 1939–1941, 1944–1953 рр. до кореспонденції, репортажу, рецензії, нарису, інтерв'ю, огляду преси, фейлетону, памфлету в кінці 1980-х років [9, 370].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гришина С.* Космізм у публіцистиці 60-х років: спроба нового підходу до розгляду // *Наукові записки Інституту журналістики.* – К., 2001. – Т. 6.
2. *Гришина С.* Українська публіцистика 60-х і 90-х років ХХ століття в контексті національного відродження (ідеї і тенденції): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08 / Київ. нац. ун-т ім. 4Т. Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 2004. – 20 с.
3. *Дейнеко Д.* Дисидентський рух // <http://narodna.prawda.com.ua/history/4b4bb33da87cd/>
4. *Жуковський А., Субтельний О.* Нарис історії України. – Львів: Вид-во наук. тов-ва ім. Т. Шевченка у Львові, 1991. – 230 с.
5. *Звертлюк Н.* Письменницька публіцистика в Україні 20-х – 70-х рр. ХХ ст.: Автореф. дис. ... док. філол. наук: 10.01.02. – К., 1992. – 29 с.
6. *Касьянов Г.* Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-1980 рр. – К.: Либідь, 1995. – 223 с.
7. *Обертас О.* Український самвидав: літературна критика та публіцистика (1960-і – початок 1970-х років). – К.: Смолоскип, 2010. – 300 с.
8. *Олійник Б.* Будьмо пильні, слов'яни! Час подвійних стандартів, або Хто і з якою метою сатанізує сербів // *Криниця.* – 1993. – № 10/12. – С. 64-76; *Олійник Б.* Діалог цивілізацій і проблеми єдності слов'янських народів: виступ на Міжнар. конф. “Діалог цивілізацій” [24 травня 2002 р.] // *Персонал.* – 2002. – № 6. – С 9; *Олійник Б.* Доки не буде своїх національних ЗМІ, доти самі себе заборонятимемо // *Віче.* – № 12. – С. 11-12; *Олійник Б.* Ми – п'яте колесо до воза “сімки” // *Віче.* – 1997. – № 3. – С. 0-21; *Олійник Б.* Хто наступний? // *Слов'янське віче.* – 2000. – № 1.
9. *Павлюк І.* Українська преса Волинської області 1939–1941, 1944–2000 рр.: Монографія. – Луцьк: Волин. обл. друкарня, 2004. – 508 с.
10. *Рябчук М.* Моя масонська ложа // *Газета по-українськи.* – 2007. – 17 грудн.
11. *Субтельний О.* Україна: Історія. Вступ. – К.: Либідь, 1993. – 720 с.
12. *Теребус О.* Публіцистика Дмитра Павличка: мотиви, жанри, контекст: Дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08 / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2006. – 194 арк. – Бібліогр.: арк. 163-178.
13. *Український вісник* // http://uk.wikipedia.org/wiki/Український_вісник

Отримано 29 червня 2011 р.

м. Львів

